

*Разовій спеціалізованій вченій раді PhD 9627
Державного податкового університету,
утвореній для проведення захисту
дисертації Андрухович Д.Р. на здобуття
ступеня доктора філософії*

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Андрухович Дани Романівни

***«Державна допомога суб'єктам господарювання в системі
регулювання підприємницької діяльності в Україні»,***

**подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
051 «Економіка» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»**

Уважне вивчення і аналіз дисертаційної роботи Андрухович Дани Романівни на предмет актуальності її теми, обґрунтованості, достовірності та новизни наукових положень, значущості для науки і практики, оцінки змісту і завершеності, повноти викладу основних результатів у наукових фахових виданнях, дають підстави сформулювати наступні висновки.

Актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами та тематикою

Збереження стабільності економіки України під час широкомасштабної війни та у перспективі повоєнного відновлення країни неможливе без ефективного державного регулювання підприємницької діяльності. Державна допомога суб'єктам господарювання завжди розглядалась як важливий інструмент урядової економічної політики для розвитку нових сфер і видів діяльності, відбудови зруйнованих війною об'єктів, подолання економічної і технологічної відсталості, усунення міжрегіональних дисбалансів. Нині в розвинених країнах державна допомога спрямовується на забезпечення сталого та інклюзивного розвитку, стимулювання інноваційної активності суб'єктів, реалізацію масштабних соціальних та інфраструктурних проєктів, що

створюють значний позитивний суспільний ефект. В Україні, водночас, наявність жорстких ресурсних обмежень, спричинених війною, загострили потребу суб'єктів господарювання у державній допомозі. Проте, вона має як позитивні, так і негативні наслідки. Серед останніх можна назвати такі як спотворення ринкової конкуренції, корупційні ризики, нецільове використання бюджетних коштів. Тому процес надання державної допомоги в Україні вимагає ретельного аналізу її допустимості та ефективності, в тому числі з урахуванням принципів Європейського Союзу, інтеграція до якого є стратегічною метою нашої держави.

В Україні до 2017 року система надання державної допомоги була недостатньо врегульованою, що призводило до неефективного розподілу і втрати державою ресурсів. В умовах війни виникла необхідність адаптувати механізми державної допомоги до викликів воєнного часу, зокрема через тимчасове послаблення контролю за її наданням. У перспективі повоєнного відновлення важливим завданням стане впорядкування інструментів державної допомоги відповідно до європейських стандартів, зокрема щодо підтримки малого та середнього бізнесу, цифровізації та регіонального розвитку. Пошук відповідей на ці непрості питання знайшло відображення у дисертаційній роботі Андрухович Дани Романівни, формулюванні її мети та завдань, що дає підстави говорити про актуальність обраної теми дослідження.

Дисертацію підготовлено в рамках НДР «Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку» (державний реєстраційний номер №0119U000718) кафедри управління та бізнес адміністрування Державного податкового університету. У звіті по НДР представлено розробки Д. Андрухович, які стосуються системи взаємопов'язаних заходів для підвищення здатності держави надавати державну підтримку з метою цифрової трансформації та відновлення економіки України з урахуванням принципів безпеки та сталого розвитку (акт впровадження від 28 травня 2024 року в додатках до дисертації).

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їх достовірності і новизни

Дисертацію характеризує наявність достовірної та достатньо широкої інформаційної бази, яку склали статистичні дані Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Міністерства цифрової трансформації України, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, наукові праці вітчизняних і закордонних учених-економістів. У процесі виконання роботи авторкою опрацьовано значний масив наукової літератури українських та зарубіжних вчених та великий обсяг нормативно-правових актів з питань надання державної допомоги суб'єктам господарювання в системі регулювання підприємницької діяльності в Україні, що дало змогу визначити дискусійні та недостатньо досліджені проблемні аспекти обраної тематики й окреслити новий напрям власного дослідження.

Представлена дисертаційна робота є цілісним, завершеним дослідженням. Дисертація витримана у строгому науковому стилі, що характеризується: точністю термінології; логічною послідовністю викладу; об'єктивністю аналізу; аргументованістю висновків; відповідністю академічним стандартам оформлення.

Достовірність і обґрунтованість сформульованих у дисертації положень, висновків і пропозицій базуються на використанні основних методів наукового пізнання й підтверджується публікаціями здобувачки у вітчизняних наукових фахових виданнях, матеріалах міжнародних та вітчизняних конференцій.

Теоретична основа дослідження інтегрує сучасні концепції державного регулювання економіки, інституційної теорії та європейських підходів до державної допомоги, зокрема праці провідних вчених та нормативно-правові акти ЄС та України. Методологічний підхід поєднує кількісні та якісні методи аналізу, включаючи статистичні дослідження, порівняльний правовий аналіз та інституційну діагностику, що забезпечило комплексність наукового аналізу.

Чітка постановка мети та наукових завдань роботи дозволили авторці зрозуміло викласти власне бачення механізмів вдосконалення державної підтримки суб'єктів господарювання.

У дослідженні ґрунтовно проаналізовано сучасні підходи до регулювання підприємництва, зокрема в умовах воєнного стану та цифровізації економіки. Важливим науковим результатом є систематизація форм державної допомоги та оцінка їх ефективності на основі структурно-галузевого аналізу. Особливу увагу приділено аналізу регіональних аспектів державної підтримки та її ролі у забезпеченні збалансованого розвитку. Практична цінність дослідження полягає в обґрунтуванні рекомендацій щодо оптимізації державної допомоги для малого та середнього бізнесу в сучасних умовах.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дослідженні, стали логічним завершенням проведеного здобувачкою наукового пошуку розв'язання проблем згідно з поставленою метою і завданнями дослідження. Теоретичне значення дисертації полягає в поглибленні наукових засад державної допомоги суб'єктам господарювання шляхом уточнення її понятійно-категоріального апарату, розширення методології оцінки ефективності та виявлення специфіки функціонування в умовах воєнного стану. Отримані результати розширюють межі економічної теорії державного регулювання, зокрема в частині взаємозв'язку між державною допомогою, конкуренцією та соціально-економічним розвитком. Практичне значення дослідження виражається в розробці конкретних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів надання державної допомоги, зокрема через запровадження цифрових платформ, оптимізацію регіональної підтримки та адаптацію європейських стандартів до вітчизняних умов. Результати можуть бути використані органами державної влади для формування ефективної політики підтримки підприємництва, зокрема в повоєнний період. Дослідження дисертантки також має прикладну цінність для суб'єктів господарювання, оскільки запропоновані інструменти дозволяють підвищити прозорість і доступність державної допомоги, зменшити корупційні ризики та забезпечити стабільність функціонування в умовах кризи.

Наукова новина роботи полягає в удосконаленні концептуальних підходів до державного регулювання підприємництва через інтеграцію цифровізації та міжсекторальної координації заходів. Запропоновано методику оцінки ефективності державної допомоги на основі структурно-галузевого аналізу та

новий підхід до створення цифрових екосистем для підтримки МСП. Уточнено ключові поняття напряму дослідження, такі як «державна допомога» та «ефективність державної допомоги», з урахуванням принципів ЄС. Систематизовано форми державної підтримки з огляду на умови воєнного стану, цифрові трансформації та регіональні особливості України. До найбільш вагомих і системних, з точки зору опонента, наукових результатів дисертаційного дослідження можна віднести наступні:

По-перше, розроблено інноваційний концептуальний підхід до державного регулювання підприємництва, який спирається на цифровізацію як ключовий інструмент державної підтримки, що передбачає створення платформових механізмів координації між державними, бізнесовими та міжнародними інституціями.

По-друге, запропоновано методику оцінки ефективності державної допомоги, що базується на структурно-галузевому аналізі співвідношення бюджетних видатків та приросту доданої вартості; виявленні ключових причин неефективності (суб'єктивний відбір отримувачів, невдалі форми підтримки).

По-третьє, удосконалено змістовне наповнення понять: «державна допомога» з акцентом на критерії конкурентності, строковості та відповідності стандартам ЄС; «ефективність державної допомоги» з урахуванням прозорості, джерел фінансування та рівня конкуренції.

По-четверте, систематизовано форми державної підтримки з урахуванням пріоритетів воєнного часу (оборонний сектор, ветеранський бізнес); цифрової трансформації; класифікації за підсистемами регулювання (фінансова, інноваційна тощо).

По-п'яте, обґрунтовано взаємозв'язок регіональної допомоги та розвитку малого та середнього підприємництва на основі методології складних відкритих систем та з урахуванням вимог європейської регіональної політики.

По-шосте, розроблено рекомендації щодо вдосконалення законодавства у сфері надання державної допомоги, зокрема впровадження компенсації витрат на цифровізацію; гармонізації з нормами ЄС у сфері державної допомоги.

Значущість дослідження для науки і практики, шляхи використання його результатів

Результати дисертаційного дослідження можуть знайти практичне застосування в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема для вдосконалення механізмів державної підтримки підприємництва та розробки цільових регіональних програм. Інституції розвитку підприємництва, такі як державні фонди підтримки та інфраструктурні установи, зможуть використовувати отримані висновки для оптимізації своєї діяльності. Наукові та освітні установи отримають цінний матеріал для впровадження у навчальні програми та подальших досліджень у сфері економіки та державного управління. Міжнародні організації та донорські агенції зможуть врахувати результати дослідження при розробці програм технічної та фінансової допомоги українському бізнесу. Представники бізнес-сектору, зокрема бізнес-асоціації та консалтингові компанії, отримають науково обґрунтовані рекомендації щодо взаємодії з державними інституціями. Окремі підприємства зможуть використовувати дослідження для оптимізації своєї діяльності в умовах державної підтримки. Особливу актуальність отримані результати набувають у контексті воєнного стану та подальшого відновлення економіки України.

Оцінка змісту та завершеності дисертації, її відповідності встановленим вимогам щодо оформлення

Тема дисертації, її зміст та одержані результати відповідають спеціальності 051 «Економіка» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки». Назва дисертації адекватно відбиває її зміст, кореспондується із об'єктом, предметом та метою дослідження.

Досягненню мети сприяє послідовне розв'язання логічно несуперечливих проміжних завдань. Зміст та внутрішня концептуальна єдність цих завдань знаходить відповідне відображення у структурі дисертації. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Здобувач відносно пропорційно розподілив викладений матеріал між структурними елементами роботи. Висновки за окремими розділами та загалом

по дисертації тісно корелюють із викладеним основним матеріалом і відображають концептуальну сутність та новизну дисертації.

Оцінка змісту дисертації за наявності достатніх наукових результатів дає підстави для висновку, що вона є завершеною, самостійно виконаною науковою роботою, в якій здобувачу вдалося досягти поставленої мети й розв'язати низку окреслених завдань. Дисертація загалом відповідає чинним нормативним вимогам України щодо оформлення, які ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, окремі несуттєві, з точки зору опонента, зауваження щодо оформлення викладені нижче у відповідному підрозділі відгуку «Дискусійні положення та зауваження до дисертації».

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових фахових виданнях

Основні результати дисертації опубліковано у 28 наукових працях, загальним обсягом 6,05 д.а., з яких авторці особисто належить 5,8 д.а., а саме: 6 статей у виданнях включених до переліку наукових фахових видань України, категорія «Б», з них 5 одноосібних; 1 у співавторстві, де авторці належить 0,25 д.а. (загальний обсягом 2,75 д.а., особисто автору – 2,50 д.а.); 22 публікацій в інших виданнях (усі одноосібні), загальним обсягом 3,3 д.а.

Профіль видань і зміст наукових праць відповідають встановленим вимогам щодо повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

1. У п.1.1. «Економічний зміст та ефективність державної допомоги в системі державного регулювання» авторка, характеризуючи теорію суспільного вибору і теорію економічного регулювання, справедливо вказує на можливість використання системи регулювання в якості способу дезорієнтації суспільства і забезпечення непрямого перерозподілу матеріальних благ до зацікавлених груп бізнесменів (с.36). Але при цьому в якості ілюстрації використовує досвід США. На наш погляд, вітчизняна економічна практика має чимало прикладів

такого перерозподілу ресурсів на користь окремих впливових груп. Так, «зелений тариф» в енергетиці України став інструментом перенаправлення ресурсів на користь впливових груп; за допомогою «зеленого тарифу» компанія одного відомого і впливового бізнесмена активно розбудувала «великий парк сонячної енергетики», що дозволило отримувати значні доходи за рахунок державної надбавки до тарифу. Фактично це класичний приклад, коли держрегулювання обертається монополізмом впливового бізнесу, що накопичує мережеві активи та утримує контроль над постачанням енергії. Інший приклад, це аграрні дотації. Свого часу широко обговорювалось, наскільки справедливою є державна підтримка аграріїв, понад 40% якої дісталось двом великим гравцям – групі компаній Миронівського хлібопродукту та агрохолдингу «Авангард». На нашу думку, застосування саме вітчизняних прикладів для пояснення теоретичних положень в першому розділі дисертації наблизило б дослідження до реалій української економіки.

2. Звертаємо увагу на недостатність розкриття в дисертації практичних прикладів порушень законодавчих вимог або ризиків нецільового використання державної допомоги, хоча факти наявності таких порушень згадуються (с.58): «...органи місцевого самоврядування не мали чітких орієнтирів та обмежень, що створювало ризики лобіювання інтересів окремих суб'єктів господарювання...». Однак не наводяться приклади випадків, які мали місце або які наслідки це спричинило. З огляду на акцент на нормативно-правову базу державної допомоги, було б доцільно навести конкретні приклади з української практики, які підтверджують лобіювання інтересів окремих суб'єктів господарювання. Такі приклади підвищили б обґрунтованість потреби у законодавчому вдосконаленні.

3. В описі системи контролю і моніторингу державної допомоги в Україні (п.1.3) авторка справедливо відзначає (с.72), що в Україні вся діяльність щодо моніторингу ДД сконцентрована в АМКУ, але надання окремих форм ДД контролюється іншими структурами. Наприклад, основним суб'єктом контролю за наданням податкових пільг, відстрочки та розстрочки сплати податків є Державна податкова служба України. Авторка пише, що «така ситуація формує можливість для виникнення неузгодженості та протиріч між

рішеннями АМКУ та ДПСУ, що потребуватиме додаткового узгодження та урегулювання в ручному режимі. Для чіткішого визначення розподілу функціональних обов'язків і відповідальності між двома державними органами відповідні норми законодавства мають бути переглянуті». Варто відзначити, що в тексті дисертації не наведено жодних конкретних прикладів таких протиріч. І не вказано, які можуть бути наміри щодо реформування цього розподілу на поточний момент.

4. Авторка провела ґрунтовне і серйозне дослідження розвитку системи надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні (п.2.1). Поділяючи загальний висновок авторки про те, що наразі точно оцінити реальні цифри щодо кількості і обсягу наданої державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні практично нереально внаслідок правильно відзначених причин, все ж маємо питання щодо зазначеної на стор. 91 дисертації інформації про те, що «в реєстрі державної допомоги суб'єктам господарювання містяться 268 записів щодо фактів її надання, починаючи з 1997 року на загальну суму 117,8 млрд грн». Можливо, реєстр державної допомоги мав лише 268 записів до початку 2022 р., проте зараз Антимонопольний комітет веде відкритий Реєстр державної допомоги, доступний на порталі Державних даних: <https://data.gov.ua/dataset/16fcf128-1a28-41d5-8081-3dffffe68b397#:~:text=,13>. В реєстрі державної допомоги станом на 02.12.2024 р. наявні 353 записи на загальну суму 151,2 млрд грн.

5. Незважаючи на значний обсяг, який в дисертації відведено висвітленню питання концептуальних підходів до вдосконалення системи регулювання підприємницької діяльності в Україні та всебічне охоплення проблематики, все ж, на наш погляд, його концептуальне ядро виглядає розмитим: авторка не сформулювала чітко систематизовану модель удосконалення регулювання, а лише описала набір напрямів і прикладів.

Не дивлячись на висловлені нами зауваження, відзначимо, що вони є переважно дискусійними і не применшують загальної високої оцінки дисертаційної роботи.

Загальний висновок по дисертації

В цілому, дисертація Андрухович Дани Романівни «Державна допомога суб'єктам господарювання в системі регулювання підприємницької діяльності в Україні» є актуальним, логічно викладеним, завершеним і самостійним дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати. Вони в сукупності виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки». Зокрема, у дисертації поглиблено теоретичні засади надання державної допомоги; запропоновано нові механізми її надання через цифрові екосистеми; обґрунтовано шляхи використання європейських стандартів в українських реаліях.

Якісні та кількісні характеристики роботи свідчать про її відповідність спеціальності 051 «Економіка». Дисертація відповідає всім вимогам: «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (пп. 6, 7, 8); «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами), а її авторка, Андрухович Дана Романівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

Доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу інноваційної політики, економіки
та організації високих технологій
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»

Юрій КІНДЗЕРСЬКИЙ